

УДК 336.77:338.437

І. В. ЧЕХОВА,
*кандидат економічних наук,
завідділом економічних і маркетингових досліджень
та питань інтелектуальної власності
Інституту олійних культур НААН України
(Запоріжжя)*

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Надано пропозиції щодо підвищення доступності кредитів для підприємств аграрної галузі за рахунок створення механізму часткового або повного державного гарантування кредитів – Фонду гарантування кредитів. Відображено механізм та інструментарій його функціонування на кредитному ринку, перерозподілу кредитних ризиків і стимулювання кредитного процесу в банках.

Ключові слова: кредит, банки, підприємства аграрного сектору економіки, кредитний ринок в аграрному секторі економіки, кредитні програми, інфраструктура кредитного ринку.

I. V. CHEKHOVA,
*Cand. of Econ. Sci.,
Head of the Department of Economic and Marketing Studies
and Questions of Intellectual Property,
Institute of Oil-Bearing Cultures of the NAAS of Ukraine
(Zaporizhzhya)*

IMPROVEMENT OF THE CREDITING SYSTEM FOR ENTERPRISES OF ECONOMY'S AGRARIAN SECTOR

Some proposals to increase the availability of credits to enterprises of the agricultural sector by the establishment of a state-supported mechanism of partial or full reimbursement of loans through a Credit Reimbursement Guarantee Fund are presented. The mechanism and tools of functioning of the Fund on the credit market, the redistribution of credit risks, and the stimulation of the crediting process in banks are discussed.

Keywords: credit, banks, enterprises of economy's agrarian sector, credit market in economy's agrarian sector, credit programs, infrastructure of a credit market.

Основними стримуючими чинниками розвитку ринку кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки сьогодні є: довготривале зниження кредитної активності банків, орієнтація кредитної діяльності банків на невиробничі галузі, висока ціна кредитів, обмеження терміну довгострокового кредиту 3–5 роками,

Чехова Ірина Валеріївна (Chekhova Irina Valeriivna) – e-mail: irina.chekhova_iok.naan@ukr.net.

низький рівень кредитоспроможності аграрних підприємств, відсутність ліквідної застави через високий рівень спрацювання та моральна застарілість основних засобів підприємств аграрної галузі, обмеженість інфраструктури кредитного ринку. На нашу думку, питання вдосконалення системи кредитування позичальників аграрного сектору економіки доцільно досліджувати через призму нейтралізації або зменшення дії зазначеного ряду чинників.

Сьогодні сформувалася практика ведення вітчизняного аграрного бізнесу із залученням кредитних коштів на сезонні потреби, модернізацію та зведення нових об'єктів виробництва. Більшість представників аграрного сектору економіки користуються коротко- та довгостроковими кредитами і в поточних умовах значного зменшення кредитної активності банків відчують їх нестачу.

Першочерговими завданнями держави є проведення заходів щодо відновлення кредитування аграрної галузі, а також пошук шляхів удосконалення кредитного механізму з метою нарощування обсягів кредитування підприємств аграрного сектору економіки. Отже, їх вирішення має велике теоретичне та практичне значення.

Загальні проблеми фінансово-кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору економіки, теорії та практики кредитування дістали відображення в працях таких видатних учених, як М.Я. Дем'яненко [1], П.А. Стецюк [2], О.Є. Гудзь [3], О.О. Непочатенко [4]. Дослідженню вдосконалення механізму кредитування сільськогосподарських підприємств присвячено статті О.В. Шубравської [5], Л.А. Олійника [6], А. Гідулян [7], С.М. Колотухи [8].

Мета статті – узагальнити основні чинники, що стримують кредитування підприємств аграрної галузі, запропонувати шляхи вдосконалення системи їх кредитування на основі зарубіжного досвіду за умови його адаптації до потреб і можливостей вітчизняного кредитного ринку, обґрунтувати їх ефективність.

Вирішення питання щодо забезпечення рівноправного доступу сільськогосподарських виробників до кредитів є основним фактором підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції. Без вільного доступу всіх учасників аграрного ринку до повноцінного спектра фінансових послуг практично неможливо забезпечити конкурентоспроможність аграрного сектору економіки [9, с. 69].

Серед основних чинників, які гальмують розвиток кредитування, можна виділити:

- підвищення рівня процентної ставки для позичальників сільськогосподарської галузі з 19,2% у 2009 р. до 30% у 2014 р. За існуючого рівня процентних ставок кредит на 15–20 років узагалі втрачає економічний сенс;

- обмеження строку середньо- та довгострокового кредитування 3 роками. Придбання нової дорогої техніки в кредит, виданий на такий короткий строк, є фінансовим тягарем для більшої частини сільськогосподарських виробників;

- сезонність сільськогосподарського виробництва, яка зумовлює значні потреби в кредитах строком від 9 до 18 місяців. Через високі процентні ставки доступ до кредитів обмежений;

- високий ступінь ризиків, який, за оцінками банків, значно перевищує рівень ризиків інших галузей. Застава у вигляді майна, включаючи землю, є мало-

ліквідною, а залежність фінансового результату від погодних умов і кон'юнктури аграрного ринку є надзвичайно сильною;

– спрямованість кредитної політики більшості банків на максимальний прибуток і надання позичальникам-аграріям статусу ненадійного партнера. Практика показує, що реальне партнерство можна забезпечити тільки завдяки спільній власності та корпоративному управлінню.

Підвищити доступність кредитних ресурсів для підприємств аграрної галузі можна завдяки створенню механізму часткового або повного державного гарантування кредитів – Фонду гарантування кредитів (далі – Фонд). Доцільно, щоб він самостійно діяв у статусі юридичної особи та відповідав за гарантійні операції (за безпосередньої участі держави).

Головними завданнями Фонду є стимулювання кредитного процесу в банках, а також перерозподіл кредитних ризиків [10, с. 22]. Він має слугувати інструментом державного регулювання та розподілу кредитних ресурсів у розрізі галузей економіки відповідно до визначених пріоритетних напрямів розвитку держави та затверджених цільових державних програм. Спрямування коштів Фонду подаватиме "сигнал" для потенціальних інвесторів або кредиторів щодо перспективних для держави інвестиційних об'єктів.

Аналіз практики функціонування таких фондів у світі показав, що в країнах Східної Європи протягом останніх 20 років уже існують такі інституції. Так, в Угорщині було створено Фонд гарантування кредитування сільського господарства. Його завдання – надати малим і середнім сільськогосподарським виробникам вільний доступ до кредитів і підвищити їх фінансову незалежність. Фонд гарантування кредитування сільського господарства бере на себе до 50% ризиків з кредитування аграрного сектору економіки, поділяючи їх з банками, а також співпрацює з 7 фінансовими інститутами. Він діє на основі квот, суми гарантій, які надаються щороку і розраховуються на основі вартості активів з урахуванням оцінки доходів і витрат (суми наданих гарантій до суми вимог). У рамках державної програми "Фонд гарантування сільського кредиту" гарантії надаються малим і середнім підприємствам, а також фізичним особам за середньо- та довгостроковими кредитами на реалізацію проектів у сільському господарстві. Його обов'язковими умовами є: строк кредитування не менше півроку; надання кредитів через чітко визначені банки (засновників або асоційованих членів Фонду). Оскільки фонд сам не займається оцінкою повернення кредитів, головним елементом його співпраці з банками виступає довіра між сторонами.

У Чехії Фонд підтримки створено у 1994 р. як акціонерна компанія зі 100% акцій держави. Підтримка Фондом банківських кредитів за процентними ставками здійснюється залежно від використання схеми, строків і цільового використання кредиту. Сума субсидій за процентною ставкою визначається з урахуванням реальних фінансових можливостей. Розмір гарантій Фонду підтримки залежить від строку кредитування. Так, для короткострокових кредитів (до 2 років) він становить від 30%, для довгострокових (більше 8 років) – до 85%.

Досвід реалізації програм гарантування повернення кредитів в інших країнах демонструє, що, з одного боку, Фонд виступає акумулятором кредитних ресурсів з різних джерел і гарантом повернення кредитів сільськогосподарськими

підприємствами, а з іншого – додатковим джерелом надання кредитів. Ефективна діяльність Фонду можлива за умови отримання повної інформації про фінансово-економічний стан позичальників, постійного контролю за використанням кредитних ресурсів, моніторингу та постійної оцінки ризиків.

Дослідники такої ідеї як засновника даного Фонду пропонують Кабінет Міністрів України, оскільки формуватися він повинен за рахунок державних коштів. На їх думку, діяльність Фонду доцільно запроваджувати на конкурсних засадах, короткострокові кредити видавати відібраним підприємствам сільськогосподарства із забезпеченням гарантій щодо залучення кредитів інших банків та інвестування прогресивних технологій, науково-технічних розробок.

Надання кредитних ресурсів за участі Фонду обов'язково повинно мати цільовий характер: направлення короткострокових кредитів на сезонні витрати сільськогосподарських виробників; покриття різниці між ринковою та пільговою ставками за кредит; надання гарантій для залучення кредитів інших банків. Видача кредитів повинна здійснюватися під ліквідну заставу (рухоме та нерухоме майно, депозитні кошти, виробниче устаткування, матеріальні запаси широкого спектра вжитку, сільськогосподарська техніка вітчизняного або імпортного виробництва із строком експлуатації не більше 5 років), страхування або поруку третіх осіб. Уповноваженим банком з обслуговування Фонду може бути Державний сільськогосподарський банк або інший державний банк, наприклад "Ощадбанк".

На нашу думку, принциповим моментом має бути закріплення гарантій надання кредитів за цільовими програмами, фінансування яких передбачається бюджетом країни. Тобто учасники конкретних цільових державних програм повинні мати пріоритет серед інших позичальників в отриманні кредитних ресурсів для виконання своїх зобов'язань. Це посилить дієвість учасників, а також полегшить процес моніторингу використання і повернення кредитів (рис.).

Серед джерел формування Фонду можна виділити такі: 1% від реалізації продукції всіх виробників галузі сільськогосподарства; суми погашеної заборгованості за раніше наданими кредитами державного бюджету; надходження від повернення наданих кредитів за участі Фонду, процентів за кредитами; 50% коштів від обсягу несплачених податків, що залишаються після несплати в розпорядженні сільськогосподарських підприємств.

Розширення складу учасників кредитного ринку України шляхом створення Фонду сприятиме забезпеченню доступності кредитів, подоланню кризи довіри в кредитних відносинах між позичальниками аграрного сектору і кредиторами, а також стабілізації кредитного процесу у вигляді гарантій.

Гарантована можливість отримання кредитних ресурсів незалежно від кон'юнктури, яка склалася на кредитному ринку (збільшення або зменшення кредитування), в кінцевому підсумку створить передумови для організації планомірного та прогнозованого виробництва сільськогосподарської продукції. Присутність і дієвість даної інституції на ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки запевнить позичальників у своєчасному завершенні всіх етапів виробництва. Не повинна складатися ситуація, за якої не задовольняється попит на кредитні ресурси з боку позичальників. Діяльність

Фонду підвищить конкуренцію на кредитному ринку та збільшить заінтересованість банків у кредитуванні підприємств аграрного сектору економіки.

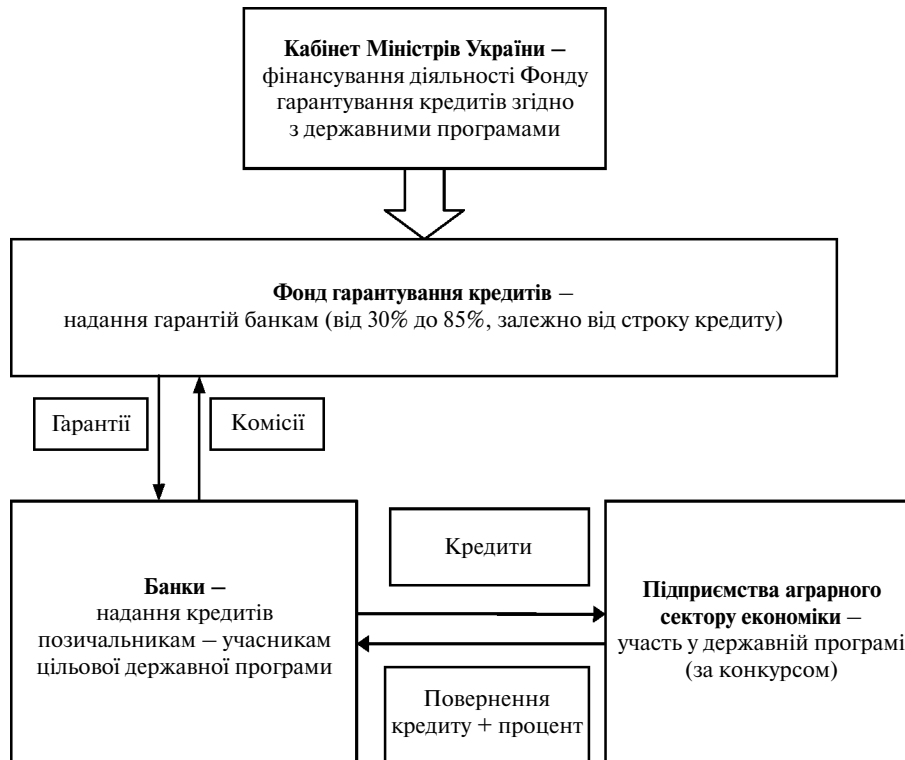

Схема надання за цільовими державними програмами банківських кредитів за участю Фонду [11]

Важливою проблемою, яка потребує термінового вирішення, є формування конкурентного середовища на ринку кредитних ресурсів аграрного сектору. Діяльність "Россільгоспбанку" демонструє, що саме спеціалізована кредитна установа є ефективною у вирішенні даної проблеми. Так, у несприятливий кризовий 2009 р. зростання його кредитного портфеля становило 31% [12], тоді як в Україні кредитна активність знизилась і банки згортали кредитні програми. Те саме спостерігається і нині.

На "Россільгоспбанк" покладається місія провідника цільових федеральних програм на селі: меліорації земель, фінансування розвитку інфраструктури села, його газифікації, електрифікації тощо. Кредитна політика "Россільгоспбанку" спрямована на підтримку підприємств агропродовольчої сфери виробництва на всіх етапах технологічного ланцюга: від виробництва сільгоспродукції до її переробки. В арсеналі "Россільгоспбанку" існують програми з кредитування тваринництва, рослинництва, придбання сільськогосподарської техніки під заставу. Основні з них: "Кредит під заставу техніки, що придбавається, і/або устаткування" строком від 2 до 10 років; "Кредит на придбання молодняка сільськогосподарських тварин під його заставу"; "Кредит на проведення сезонних робіт під заставу продукції майбутнього урожаю сільськогосподарських культур" строком до 1 року; "Кредити на придбання зерна під його заставу" до 1 року.

Необхідно зазначити, що кредитні програми від “Россільгоспбанку” максимально наближені до потреб виробників і переробників сільськогосподарської продукції, адаптовані до специфічних особливостей аграрної галузі. В основу їх розробки покладено принцип сприяння підвищенню ефективності аграрного бізнесу. Важливою відмінністю кредитних програм “Россільгоспбанку” від аналогічних програм комерційних банків України для позичальників аграрної галузі є те, що розширення їх спектра та зміна основних параметрів відбуваються паралельно зі змінами державних програм підтримки сільського господарства. Таким чином, досвід “Россільгоспбанку” показує, як на практиці держава проводить реформи та втілює конкретні програми розвитку сільського господарства через функціонування спеціалізованої фінансової установи.

В Україні діяльність Державного сільськогосподарського банку має бути спрямована на вирішення завдань комплексного обслуговування аграрних підприємств; наближення фінансово-кредитного обслуговування до виробників сільськогосподарської продукції; формування кредитних ресурсів для фінансування матеріально-технічної бази; виконання цільових програм розвитку сільського господарства. Через цей банк держава повинна здійснювати пільгове кредитування сільськогосподарських виробників.

Детальне розуміння процесу сільськогосподарського виробництва для правильної організації кредитування підприємств аграрного сектору економіки вимагає фахової підготовки спеціалістів з кредитування. Доцільність залучення таких спеціалістів у всі універсальні банки викликає сумніви, оскільки кожна галузь має свої особливості.

Державний сільськогосподарський банк, з одного боку, повинен стати центром, через який уряд може проводити державну фінансово-кредитну політику в аграрному секторі економіки, з іншого – фінансовим центром галузі, в якому б акумулювалися всі фінансові ресурси галузі, незалежно від джерел їх формування. Він міг би здійснювати координацію й супроводження кредитних і фінансових потоків в агропромисловий комплекс, сприяти формуванню регульованого ринку земель сільськогосподарського призначення, брати участь у фінансуванні цільових програм, залученні в агропромисловий комплекс інвестиційних ресурсів – як вітчизняних, так і іноземних [3, с. 61].

Безперечно, тільки спеціалізований аграрний банк, який матиме чітко спрямовану на обслуговування позичальників аграрної сфери виробництва кредитну політику, може підвищити обсяги кредитних вкладень у сільськогосподарське виробництво. Також спеціалізація на кредитуванні аграрних підприємств у спеціалізованому аграрному банку за рахунок впровадження адаптованих кредитних програм здатна розвивати довгострокове кредитування під заставу нерухомого майна, в тому числі й землі.

За площею сільськогосподарських угідь та орних земель Україна посідає перше місце в Європі. Висока продуктивність ґрунтового покриву визначає провідну роль земельного фонду як одного з важливих ресурсів економічного розвитку України. Водночас земля не використовується як капітал, а її потенціальні власники позбавлені можливості вносити землю у вигляді застави при залученні кредитів.

Практика організації іпотечного кредитування в Європі доводить, що залучення кредитів під заставу землі є одним з традиційних видів кредитування, а частка іпотечних кредитів на кредитному ринку варіюється від 20% до 67%. Так, у Фінляндії іпотечні кредити надають 5 приватних іпотечних банків, у Швеції — 4 державні іпотечні банки, в Бельгії — Центральне державне управління іпотечного кредитування, у Данії — Датський сільськогосподарський фонд іпотечного кредитування. У Німеччині, Данії, Австрії, Швеції, Нідерландах строки надання кредитів під заставу землі становлять від 10 до 30 років; найбільшим попитом користуються кредити до 15 років.

Дослідження розвитку іпотечних банків у світі показало, що іпотечні банки функціонують як спеціалізовані кредитори, які фінансуються за рахунок використання облігацій і діють на засадах незалежності або як дочірні структури банків. Інституціональний склад системи іпотечних банків диференційований залежно від традицій створення кредитних систем у кожній окремій країні. Отже, в Україні використання землі як застави в кредитних операціях дозволить збільшити суму кредиту і подовжити його строк.

Висновки

За результатами цього дослідження можна зробити такі висновки:

- функціонування на кредитному ринку Фонду гарантування кредитів підвищить конкуренцію та збільшить зацікавленість банків у кредитуванні підприємств аграрного сектору економіки;
- розвиток інфраструктури ринку банківських кредитних ресурсів завдяки діяльності спеціалізованого аграрного банку спроможний змінити ситуацію і вдосконалити діючий кредитний механізм;
- розширення спектра застави за кредитом за допомогою застави земель допоможе у вирішенні проблеми недостатнього покриття за кредитами (розміру наявної у розпорядженні сільськогосподарських виробників застави) і підвищить рівень кредитоспроможності позичальників аграрної сфери.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко М.Я. Методичні рекомендації з кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників // Облік і фінанси АПК. — 2006. — № 12. — С. 4–29.
2. Стецюк П.А., Гудзь О.Є., Войтюк А.В. Трансформація матриці банківського кредитування сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. — 2013. — № 12. — С. 49–55.
3. Гудзь О.Є. Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України // Економіка АПК. — 2009. — № 6. — С. 59–63.
4. Непочатенко О.О. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств : моногр. — Умань : УВПІ, 2007. — 456 с.
5. Шубравська О.В. Розвиток банківського кредитування агросфери у контексті забезпечення її економічної сталості // Фінанси АПК. — 2006. — № 7. — С. 131–138.
6. Олійник Л.А. Шляхи підвищення кредитування сільського господарства // Агросвіт. — 2011. — № 11. — С. 61–64.

7. Гідулян А. Доцільність і перспективи створення та розвитку агропромислового банку в Україні. *Финансовые риски // Информационно-аналитическое агентство “Гроші та світ”*. – 2009. – № 1. – С. 33–39.

8. Колотуха С.М. Удосконалення кредитування сільськогосподарського виробництва // *Економіка АПК*. – 2004. – № 3. – С. 108–115.

9. Лузан Ю.Я. Удосконалення ринку фінансових послуг як передумова розвитку аграрного виробництва // *Економіка АПК*. – 2009. – № 8. – С. 69–74.

10. Канінський М.П. Державне регулювання підвищення конкурентоспроможності продукції // *Облік і фінанси АПК*. – 2009. – № 2. – С. 21–24.

11. Чехова І.В. Формування та функціонування ринку банківських кредитних ресурсів в аграрному секторі економіки : автореф. дис. ... к. е. н. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 22 с.

12. Кредитный портфель Россельхозбанка до конца 2010 года планируется увеличить до 820 млрд. рублей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=1694192>.

References

1. Dem'yanenko M.Ya. *Metodychni rekomendatsii z kredytnogo zabezpechennya sil's'kogospodars'kykh tovarovyrobnykiv* [Methodical recommendations on the credit support of agrarian food producers]. *Oblik i Finansy APK – Account and Finances of AIC*, 2006, No. 12, pp. 4–29 [in Ukrainian].

2. Stetsyuk P.A., Gudz' O.E., Voityuk A.V. *Transformatsiya matrytsi bankivs'kogo kredytuvannya sil's'kogospodars'kykh pidpryemstv* [Transformation of the matrix of banking crediting for agrarian enterprises]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 2013, No. 12, pp. 49–55 [in Ukrainian].

3. Gudz' O.E. *Finansovo-kredytna infrastruktura agrarnoi sfery Ukrainy* [The financial-credit infrastructure of Ukraine's agrarian sphere]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 2009, No. 6, pp. 59–63 [in Ukrainian].

4. Nepochatenko O.O. *Organizatsiino-Ekonomichni Mekhanizmy Kredytuvannya Agrarnykh Pidpryemstv* [Organizational-Economic Mechanisms of Crediting of Agrarian Enterprises]. Uman', UVPP, 2007 [in Ukrainian].

5. Shubravs'ka O.V. *Rozvytok bankivs'kogo kredytuvannya agrosfery u konteksti zabezpechennya ii ekonomichnoi stalosti* [Development of the bank crediting of the agrisphere in the context of a support of its steadiness]. *Finansy APK – Finances of AIC*, 2006, No. 7, pp. 131–138 [in Ukrainian].

6. Oliinyk L.A. *Shlyakhy pidvyshchennya kredytuvannya sil's'kogo gospodarstva* [Ways to enhance the crediting of the agriculture]. *Agrosvit – Agriworld*, 2011, No. 11, pp. 61–64 [in Ukrainian].

7. Gidulyan A. *Dotsil'nist' ta perspektyvy stvorennya ta rozvytku agropromyslovogo banku v Ukraini. Finansovye riski* [The expediency and perspectives of the formation and development of an agriindustrial bank in Ukraine. Financial risks]. *Inf.-Analit. Agenstvo “Groshi ta svit” – Inf.-Analyt. Agency “Money and world”*, 2009, No. 1, pp. 33–39 [in Ukrainian].

8. Kolotukha S.M. *Udoskonalennya kredytuvannya sil's'kogospodars'kogo vyrobnytstva* [Improvement of the crediting of the agricultural production]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 2004, No. 3, pp. 108–115 [in Ukrainian].

9. Luzan Yu. Ya. *Udoskonalennya rynku finansovykh poslug yak peredumova rozvytku agrarnogo vyrobnytstva* [Improvement of the market of financial services as a precondition of the development of the agrarian production]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 2009, No. 8, pp. 69–74 [in Ukrainian].

10. Kanins'kyi M. P. *Derzhavne reguluvannya pidvyshchennya konkurento-spromozhnosti produktii* [State's control over the enhancement of the competitiveness of products]. *Oblik i Finansy APK – Account and Finances of AIC*, 2009, No. 2, pp. 21–24 [in Ukrainian].

11. Chekhova I. V. *Formuvannya ta Funktsionuvannya Rynku Bankivs'kykh Kredytnykh Resursiv v Agrarnomu Sektori Ekonomiky* [Formation and Functioning of the Market of Bank Credit Resources in Economy's Agrarian Sector]. Author's abstract of the Candidate degree thesis (Econ. Sci.). Kyiv, IAE, 2012 [in Ukrainian].

12. *Kreditnyi portfel' Rossel'khozbanka do kontsa 2010 goda planiruetsya uvelichit' do 820 mlrd. rublei* [It is planned to increase the advances portfolio of the Russian Agricultural bank by 820 bln roubles to the end of 2010], available at: <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=1694192> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 9 липня 2014 р.
